

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б.Шада

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан філософського факультету
КАРПЕНКО І. В.
(П.І.Б керівника)
“ 16 ” вересня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Арістотель і світова філософія

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти другий (магістерській)

галузь знань 03 гуманітарні науки
(шифр і назва)

спеціальність 033 – філософія
(шифр і назва)

освітньо-професійна програма Філософія
(шифр і назва)

спеціалізація _____
(шифр і назва)

вид дисципліни обов'язкова
(обов'язкова / за вибором)

факультет філософський

2023____ / 2024____ навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою філософського факультету

“ 16 ” червня 2023 року, протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: доктором філософських наук, професором, професором кафедри ЗВО. В.В.Прокопенко

Програму схвалено на засіданні кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

Протокол № 10 від 14 червня 2023 року

Завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії
імені професора Й.Б.Шада

підпис

Олег ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Програму погоджено з гарантом освітньої програми

Гарант освітньої програми підпис

Ім'я, прізвище

Олег ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Програму погоджено науково-методичною комісією філософського факультету

Протокол від 14 червня 2023 року № 10

Голова науково-методичної комісії філософського факультету

підпис

Сергій ГОЛІКОВ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “Арістотель і світова філософія” складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

Магістр
(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності(напрямку) 033 Філософія

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Мета** – на основі отриманих знань виробити цілісне розуміння виробити розуміння сутності аристотелівського філософського проекту шляхом ретельного вивчення найважливіших текстів Арістотеля.

1.2. **Завдання** – в процесі вивчення даного курсу навчитись аналізувати аристотелівські твори з урахуванням новітніх досягнень в галузі аристотелезнавства;
розуміти причини і принципи історичного розвитку аристотелізму як основи європейської раціоналістичної філософської традиції;

1.3. Кількість кредитів: 5

1.4. Загальна кількість годин: 144

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
V-й	VI
Семестр	
IX-й	XI
Лекції	
36 год.	10
Практичні, семінарські заняття	
18 год.	6
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
96 год.	80 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.5. Заплановані результати навчання: студент має знати:

- твори, які входять до складу аристотелівського корпусу, а також належать до прямої перипатетичної і коментаторської традиції;
- історичні обставини і шляхи розповсюдження аристотелівської традиції за межі античного культурного світу;
- твори основних представників ісламського перипатетизму (Аль Кінді, Ібн Сіна, Ібн Рушд), латинського аверроїзму (Сігер Брабантський, Боетій Дакський), Фоми Аквінського як представників середньовічного європейського перипатетизму;
- основні ідеї перипатетиків доби Відродження;
- ідеї неоаристотелізму XIX (А. Тренделенбург, Ф. Brentano) та XX сторіччя (А. Макінтайр, М. Насбаум).
- вміння розкривати історичну і концептуальну обумовленість філософських досягнень раціоналізму з боку ідей Арістотеля та розуміти їх цінність і значення для розуміння сучасних трансформацій філософії.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. *Corpus aristotelicum*, історія його формування, видання та перекладів. «Аристотелівське питання». Арістотель як засновник європейського типу мислення.

1. *Структура та тематичний план аристотелівського корпусу.*
2. *Історія рукописної спадщини Арістотеля.*
3. *Формування «Аристотелівського питання» в історико-філософській науці XIX – XX сторіччя. Систематичний підхід та генетична концепція В. Йегера. Гіпотеза Й. Цюрхера.*
4. *Арістотель як засновник риторично орієнтованого раціоналізму і його роль в становленні європейської науки.*

1. Структура та тематичний план аристотелівського корпусу.

Для того, щоб осмислити роль ідей Арістотеля в історії європейської філософії, його значення для сучасної науки і філософії, слід звернути увагу на те, що саме тематичне багатство, різноманітність і водночас системна єдність аристотелівської текстової спадщини дозволили назвати його енциклопедистом Стародавньої Греції. Арістотель зробив видатний внесок практично до всіх галузей знання. Він став засновником нових наук, які до нього не існували: логіки («Органон»), етики («Нікомахова етика», «Велика етика», «Євдемова етика»), економічної теорії («Економіка»), метафізики («Метафізика»), психології («Про душу») та ін.

Але вивчення корпусу аристотелівських текстів пов'язане із серйозними проблемами, які спричинені різноманітними чинниками, першим з яких є непроста доля рукописної спадщини Арістотеля.

2. Історія рукописної спадщини Арістотеля.

Так званий «александрійський список» аристотелівських робіт налічує 146 назв. Але велика кількість з них не належить Арістотелю, а деякі з важливих аристотелівських творів, які відомі нам, у цьому списку відсутні. Рукописи Арістотеля перейшли до Теофраста, потім – до Нелея, Апелікона і нарешті до редактора перипатетика Андроніка Родоського. Саме тому деякі історики вважають, що Аристотелівський корпус є великою мірою результатом творчості його редакторів, які є справжніми співавторами Арістотеля.

2. Формування «Арістотелівського питання» в історико-філософській науці XIX – XX сторіччя. Систематичний підхід та генетична концепція В. Йегера. Гіпотеза Й. Цюрхера.

Традиційна позиція (догматизм): арістотелізм є систематична філософія. В XX ст. систематичний підхід відступає перед генетичним підходом, в якому Арістотель розглядається, як філософ, чиє мислення могло відчувати різні впливи і знаходити різні форми вираження в залежності від періоду творчості. В. Йегер запропонував розглядати арістотелівську філософію як безперервний процес розвитку.

Слід відзначити і ще одну, досить сміливу, гіпотезу, автором якої є Й. Цюрхер, який стверджував, що більшість текстів у складі арістотелівського корпусу, в тому числі, і такі важливі, як «Метафізика», належать Теофрасту та іншим учням Арістотеля.

3. Арістотель як засновник риторично орієнтованого раціоналізму і осмислення його ролі в становленні європейської науки.

Арістотелівський корпус вражає своїм тематичним різноманіттям: саме тому Арістотеля називають великим енциклопедистом Греції. Чим можна пояснити інтерес філософа до тем, які іноді дуже далеко відходять від питань метафізичного характеру, часто Арістотель ретельно розглядає суто емпіричний матеріал і при цьому коло залучених до дослудження предметів постійно розширюється? Окрім особистої геніальності Арістотеля, це є результатом використання особливого способу мислення, розробленим Стагіритом, що заснований на аналітиці природної мови. Арістотель розвинув давньогрецьку раціоналістичну традицію до форми наукової методології. Арістотель є засновником не окремих наук, а науки як такої, чим і пояснюється широта його досліджень – адже наукове, раціональне і методичне, мислення є ефективним по відношенню до будь-якого предмету.

Тема 2. Арістотелівське вчення про «першу філософію». Концепція першодвигуна та її значення для метафізики.

1. *«Перша філософія» як наука: її характер, предмет та призначення.*
2. *Антиномічність основних визначень сутнього і спроби подолати протиріччя загального та одиничного: арістотелівський гілеморфізм, вчення про причини.*
3. *Вчення Арістотеля про першодвигун. Питання про арістотелівську теологію.*

1. «Перша філософія» як наука: її характер, предмет та призначення.
Арістотель першим розділив філософію на дві науки – теоретичну та практичну. «Перша філософія», або метафізика, має своїм предметом «сущє як таке» на відміну від «другої філософії», яка вивчає тільки якийсь вид сущого. Арістотель присвятив визначенню «першої філософії» 1 та 4 книги своєї «Метафізики». Це наука про перші начала та причини, яка найбільшою мірою відповідає поняттю мудрості як такої. Будь-яка наука починає з аксіом, але «перша філософія» вивчає ті аксіоми, на які вона спирається сама. Арістотель стверджує, що ця наука ніяким чином не може бути засобом або знаряддям для досягнення якоїсь мети, тому що вона сама по собі є метою, блаженним спогляданням істини.

2. Антиномічність основних визначень сутнього і спроби подолати протиріччя загального та одиничного: арістотелівський гілеморфізм, вчення про причини.

Арістотель визначає два критерія сутності – самостійність існування і здатність до вираження поняттям. Ці два критерія протирічать один одному, тому що самостійно існують тільки одиничні речі, а пізнаються в поняттях тільки загальне, родове. Для

подолання цього протиріччя Арістотель вводить ряд категорій, які покликані опосередувати протиріччя: форма і матерія, потенція та актуальність, становлення. Вчення про чотири причини, де важливою новацією Арістотеля є поняття цільової причини.

3. Вчення Арістотеля про першодвигун. Питання про арістотелівську теологію.

Арістотель заперечує вічність руху взагалі і визнає таким тільки коловий рух небесних тіл. Причиною всіх інших форм руху є першодвигун, який є одиничним, нерухомим, сутність якого співпадає з його діяльністю. Це – Розум, який направлений на найкраще, тобто на самого себе. Цей Розум не відокремлений від складних сутностей, тому що він є для них першою матерією і, водночас – першою формою. Вчення про Першодвигун пізніше було активно залучено для розробки монотеїстичних теологій.

Тема 3. Практична філософія Арістотеля.

1. *Арістотелівська етика.*
2. *Вчення Арістотеля про політику.*
3. *Економіка Арістотеля.*

1. Арістотелівська етика.

Арістотель є визнаним засновником етики як філософської науки. Основні твори, призначені цій науці (Нікомахова етика, Євдемова етика, Велика етика). Головне поняття етики Арістотеля – чесноти. Чесноти є природженими людині, як можливість, але, як дійсність, вони є результатом виховання та освіти. Види чеснот відповідають структурі душі: в розумній частині душі – діаноетичні, в афективній – етичні. За кількісною ознакою чеснота є поміркованою серединою між нестачею і надлишком. Основні етичні категорії Арістотеля вимагають застосування особливого виду розуму – розсудливості (*phronesis*). Етичним ідеалом Арістотеля є евдамонія, щастя. Моральна діяльність душі спрямована до найвищого блага, добра; тому вона і веде до щастя. Без чесноти неможливе щастя, що становить мету життя. Але крім чесноти, для щастя необхідні і матеріальні блага, про які дбає економіка.

2. Вчення Арістотеля про політику.

Арістотель викладає свої соціально-політичні погляди в трактаті «Політика», політична наука в нього тісно пов'язана з етикою. Проблему походження політичного він вирішує в теорії природного походження держави. Держава заснована на нерівності, яке є проявом справедливості. Справедливість існує в двох форах – розподільна та урівнююча. Справедливість взагалі є вищий рівень реалізації чеснот. В державі панівною та загальною є громадянська чеснота, дотримання законів. Але правлячий клас в державі повинен бути абсолютно етичним, доброчесним, на відміну від пересічних громадян.

Арістотель визначає загальну мету держави – це благо для всіх громадян держави. Відповідно до цього, форми державного устрою поділяються на досконалі, які відповідають цьому критерію (монархія, політія, аристократія) та недосконалі (тиранія, демократія, олігархія).

2. Економіка Арістотеля.

Економіка пов'язана із задоволенням природних потреб людей. Другий вид господарської діяльності, «хрематистика» (велика торгівля, лихварство, всі явища економічної активності, пов'язані з накопиченням грошей). Хрематистика, відповідно до Арістотеля, пов'язана зі збагаченням, безглуздим накопиченням багатства в грошовій формі і є аморальною.

Арістотель розглядає питання етичності використання грошей в господарській діяльності. Якщо гроші використовуються в обміні в господарській активності в рамках економіки, тоді використання грошей морально виправдано. Але використання грошей в лихварських операціях порушує норми етики. Дохід, що отримується в результаті лихварських операцій, є результатом не використання «фінансового потенціалу грошей», а аморальною експлуатації позикодавцем боржника. Арістотель також обгрунтував ідеї про справедливу ціну товару.

Арістотель розглядав приватну власність, накопичену в рамках економічної діяльності і не пов'язану зі спекуляціями з капіталом, як необхідну умову існування суспільства. Групи населення, які не володіють власністю, також, як і ті, що володіють надмірно великими статками, найбільшою мірою схильні до протизаконних дій, тому груписбагатіїв і бідняків не можуть сприяти ні політичній, ні економічній стабільності держави.

Тема 4. Трансформація вчення Арістотеля в Перипатосі та Академії. Складання арістотелівської традиції і роль коментаторських шкіл в цьому процесі.

1. *Перипатетична традиція (Теофраст та інші учні Арістотеля).*
2. *Вплив Арістотеля на неоплатоніків. Викладання Арістотеля в неоплатонічних школах.*
3. *Грецькі коментатори Арістотеля. Світова коментаторська традиція та її значення для становлення європейської раціоналістичної філософії.*

1. Перипатетична традиція (Теофраст та інші учні Арістотеля).

Більшість перипатетиків – учні Арістотеля або учні його учнів. Теофраст, Аристоксен, Дікеарх, Клеарх декларували вірність вченню Стагірита, проте, починаючи вже з Теофраста, проходив процес ревізії Арістотеля: зменшилась зацікавленість метафізикою, на перший план виходить емпірична складова арістотелізму. Теофраст піддає критиці вчення про першодвигун та вчення Арістотеля про душу. Аристоксен пропонує нормативістську етику, яка ближче до піфагорійців і стоїків. Дікеарх розробляє вчення про державу, яке радикально відрізняється від арістотелівського. Перипатетична арістотелівська традиція може вважатися повністю вичерпаною к 268 р. до н.е., коли схолярхом Лікея стає Лікон, повністю зайнятий, разом із своїми учнями, проблемами практично-етичного характеру.

2. Вплив Арістотеля на неоплатоніків. Викладання Арістотеля в неоплатонічних школах.

Творчість неоплатоніків, починаючи з Плотіна, визначалась зростом вплива на них з боку Арістотеля. Основні ідеї неоплатоніків, які мають арістотелівське походження: ідея Космічного Ума, поняття умоспоглядної матерії, розуміння Ума як суб'єкта і об'єкта. Очевидним є вплив Арістотеля на неоплатоніків в галузі етики.

В неоплатонічних школах був проголошений принцип «симфонії», узгодженості вчень Платона і Арістотеля. Твори Арістотеля («Органон») вивчалися як пропедевтичні до Платонова вчення.

3. Грецькі коментатори Арістотеля. Світова коментаторська традиція та її значення для становлення європейської раціоналістичної філософії.

Александр Афродісійський, Коментатори-неоплатоніки Олімпіодор, Порфірій, афінської (Прокл, Сіріан, Плутарх, Сімплікій) та александрійської школи (Іоан Філопон, Елій, Давід, Стефан Александрійський) як самостійні філософи та як ортодокси арістотелізму. Роль коментаторів в підтримці арістотелівської традиції. Візантійські, латинські (Боецій), сирійські та армянські коментатори Арістотеля.

Тема 5. Транзит арістотелізму за межі античного світу. Арістотель на Сході.

1. *Перекладачі античних текстів, наукові школи та їх роль в поширенні арістотелізму на Сході.*

2. *Фальсафа – ісламський перипатетизм. Класики фальсафа.*

1. Перекладачі античних текстів, наукові школи та їх роль в поширенні арістотелізму на Сході.

Несторіанські та монофізитські школи виникли в результаті визнання несторіанства та монофізитства єретичними вченнями та вигнання прибічників цих вчень на схід, за межі Римської імперії. В цих школах були здійснені численні переклади стародавніх наукових та філософських текстів східними мовами – спочатку пехлеві, потім – сирійською. Великою популярністю в цій перекладацькій діяльності користувались твори Арістотеля, особливо логічної та наукової спрямованості. Таким чином з'явилась можливість до проникнення трансформованого вчення Арістотеля в арабську філософію.

2. *Фальсафа – ісламський перипатетизм. Класики фальсафа.*

Специфічні соціальні умови ісламських держав-халіфатів створили можливості виникнення світської філософії, яка так і не з'явилась в Європі. Тяжіння ісламської культури до засвоєння основ наукового знання та висока культура богословських дискусій зробили Арістотеля найбільш авторитетним філософом в арабському світі.

Класики фальсафа: Аль-Кінді, Аль Фарабі, Ібн Сіна. Арістотель був сприйнятий в у вченнях ісламських перипатетиків в неоплатонічній інтерпретації, тому елементи платонізму в них відчутні. Коментарії до творів Арістотеля тут є обґрунтуванням власних філософських вчень Виділяють оригінальні концепції, хоча і в арістотелівському дусі, Аль Фарабі про необхідно-сущє, його соціально політичну концепцію, вчення Ібн Сіна про душу. В полеміці з видатним ісламським теологом Аль Газалі сформував свою системну концепцію Ібн Рушд. Великий вплив на сучасників мала його концепція єдиного інтелекту. Коментарії Ібн Рушда до творів Арістотеля сформували методологію прочитання Арістотеля в Європі.

Тема 6. Проблема «повернення Арістотеля до Європи». Авероес та латинський авероїзм.

1. *Спадщина Арістотеля та її в середньовічній Європі.*

2. *Проблема транзиту Арістотеля до європейської культури та дискусії навколо її.*

3. *Авероїзм як посередник в створенні Aristoteles latinus.*

1. Спадщина Арістотеля та її доля в середньовічній Європі.

Після того, як античний світ припинив своє історичне існування, разом з ним великою мірою увійшли в небуття антична філософія і антична культура. Раннє середньовіччя західної Європи не мало в своєму розпорядженні ні текстів, ні читачів

Арістотеля. Візантія знаходилась в принципово іншому стані, але культурний обмін між двома частинами Європи був утруднений. Нечисельні і неповні переклади Арістотеля латиною Боеція не вирішували проблеми. Між тим, вже в XIII ст. Захід здійснив дійсно арістотелівський Ренесанс. Як це стало можливим?

2. Проблема транзиту Арістотеля до європейської культури та дискусії навколо її.

Теорія «ісламського дару Європі» стала поширеною наприкінці позапрошлого сторіччя і завдяки авторитету таких істориків, як Е.Ренан, стала сприйматись як безумовно істинна. Її підтримують такі сучасні видатні історики-медієвісти, як А. Де Лібера. Протирічна цій теорії концепція, яку захищають Ж. Ле Гофф і його послідовники, вважає, що спадщина античних авторів і, особливо, Арістотеля була отримана Європою внаслідок активної пошукової та перекладацької діяльності самих європейських вчених. Низку нових аргументів на користь цієї гіпотези надав С. Гогенейм в книзі 2008 р. «Арістотель в Мон Сен Мішель. Грецьке коріння європейської культури».

3. Неможливо заперечувати, проте, що європейські вчені, богослови і філософи були безпосередньо знайомі з, як мінімум, одним варіантом ісламської перипатетичної філософії – вченням Ібн Рушда (Авероеса). В Паризькому університеті виникла школа т.зв. латинських авероїстів. Сігер Брабантський, Боетій Дакський та їх послідовники розповсюджували авероїстську версію арістотелізму. Полеміка з авероїстами ініціювала звернення до арістотелівських ідей Фоми Аквінського.

Розділ 2. Арістотель і європейський раціоналізм.

Тема 7. Фома Аквінський і його прочитання Арістотеля.

1. *Загальне відношення Фоми до Арістотеля.*
2. *Фома як інтерпретатор арістотелівської метафізики і теології.*
3. *Томістське вчення про душу і його арістотелівське походження.*

1. *Загальне відношення Фоми до Арістотеля.*

Спроби пристосувати ідеї Арістотеля до вимог християнського віровчення робились і до Фоми, але августиніанська доктрина, на базі якої ці спроби здійснювались, не могла ефективно засвоїти арістотелівський вплив. Фома вважає, що якщо теологія звертається до філософії, то вона повинна вибрати для цього істинну філософію, якою є філософія Стагірита. Фома бачить своє завдання в тому, щоб звільнити філософію Арістотеля від хибних тлумачень, але при цьому він настільки трансформує арістотелізм, що його засвоєння Арістотеля можна вважати «не кращим, а просто іншим розумінням. Арістотель засвоєний Фомою не еволюційно, а революційно» (Е. Жильсон).

2. *Фома як інтерпретатор арістотелівської метафізики і теології.*

Фома Аквінський є автором низки трактатів, що відносяться до Метафізики Арістотеля: «Opuscula de materiae natura», «De ente et essentia», «De principiis naturae», «De principio individuationis», «De universalibus» Сам Фома Аквінський не вважав свою філософію оригінальною і стверджував, що прагне лише до точного відтворення основних ідей Арістотеля. Однак він надав арістотелізму нової форми, чия своєрідність піднімала її до рангу самостійного вчення. Фома переосмислює статус метафізики і теології, як вони були у Арістотеля, який вважав теологію і метафізику частинами єдиної першої філософії.

Згідно ж з думкою Фоми, філософія у власному змісті («Перша філософія») має своїм предметом буття як таке (*ens in quantum ens*). Є два види буття (*entia*): матеріальні предмети, існуючі об'єктивно, реально (*esse in re*), і субстанції, ідеальні сутності (*essentiae, substantiae*). Більшість останніх, подібно першим, складаються, як вчив і Арістотель, з форми і матерії. Є всього лише одна проста сутність або чиста форма без домішки матерії: Бог. Як матерія, так і форма представляють собою буття (*entia*). Відрізняються вони один від одного тим, що форма існує *in actu* (насправді), а матерія - тільки *in potentia* (в можливості, що реалізовується за допомогою форми). Таким чином, Бог, який у Арістотеля не був творцем, а лише першим рушієм, у Фоми стає автором творчого акту, коли надає буття всілякій речі її буття.

3. Томістське вчення про душу і його арістотелівське походження.

У вченні про душу Фома наслідує арістотелівській концепції, але він вимушений обґрунтувати арістотелівське вчення про поєднання душі з тілом і, отже, положення про смертність душі так, щобі не порушити догмат про безсмертя душі і тілесне воскресіння. Людина, згідно з Фомою, займає унікальне положення у всесвіті – між регіоном чистих інтелектуальних істот, ангелів і світом земних творінь, які не наділені інтелектом. Це положення людини слід розуміти не в сенсі поділу, а в сенсі з'єднання: людина змикає собою творіння Бога – світобудову. Це серединне розташування дозволяє душі бути одночасно в двох планах, як у сфері вічного і незмінного, так і в сфері становлення. Фома пояснює, як слід розуміти цю подвійність: душа за своєю субстанцією знаходиться поза часом і руху. Однак, перебуваючи в тілі, вона знаходиться в русі і в часі, адже, відповідно до Арістотеля, те, що приводить в рух що-небудь інше, не обов'язково повинно саме бути в русі в тому ж відношенні; так, першодвигун не має потреби в тому, щоб рухатися самому.

Разом з тим не можна сказати, що саме існування душі залежить від тіла: необхідність для душі бути з'єднаною в цьому житті з тілом пояснюється тим, що вона здатна сприймати умосяжні види тільки за допомогою почуттів, а почуття сприймають чувственние види допомогою тіла. Отже, інтелектуальна душа повинна мати здатність відчуття. Але відчуття здійснюється тільки завдяки тілесному знаряддю. Таким чином, інтелектуальна душа повинна бути об'єднана з тілом, яке може бути органом почуття. Отже, бути без тіла суперечить природі душі. Але те, що суперечить природі, не може бути вічним. Тому, коли незабаром душа зберігається завжди, вона повинна знову з'єднатися з тілом. Таким чином, безсмертя душі потребує майбутнього воскресіння тіла.

Тема 8. Арістотелізм доби Відродження, доля ідей Арістотеля в філософії Нового Часу. Гегель та Арістотель.

1. Раннє Відродження і середньовічний арістотелізм. Гуманістична інтерпретація Арістотеля.

2. Боротьба проти арістотелізму за доби Нового Часу і особлива позиція Лейбніца.

3. Німецький класичний ідеалізм і Арістотель. Гегель про Арістотеля.

1. Раннє Відродження і середньовічний арістотелізм. Гуманістична інтерпретація Арістотеля.

Боротьба філософії Відродження проти схоластики призвела до негативного відношення к арістотелізму, який сприймався як складова частина середньовічної християнської філософії. Ситуація ускладнювалась глибокою кризою пізньосхоластичного арістотелізму, який виражався в постійних і безрезультатних

дискусіях окамистів, скотистів, томистів. В гуманізмі Відродження ідеї Арістотель набувають нового змісту. Про це свідчать філософські пошуки П. Помпонаці, Ч. Ваніні та інших ренесансних перипатетиків, які звертаються до вчення Арістотеля з тим, щоб обґрунтувати концепцію центрального положення людини в світі між Богом та твариною. Розум сприймається як вища здібність людини, якою її наділив творець, що означає підвищення арістотелевої науки про розсуд до статусу божественної науки.

2. Боротьба проти арістотелізму в філософії Нового Часу і особлива позиція Лейбніца.

Скептична і навіть контрарістотелівська позиція філософії Нового Часу має вагомий підґрунтя: наукова революція поставила під сумнів арістотелівську наукову парадигму умоспоглядальної науки, арістотелівські підходи протирічили відкриттям в фізиці і взагалі в природознавстві. Дедуктивна логіка, силлогістика Арістотеля не могла бути ефективною в новій науці і на зміну їй прийшла індуктивна логіка Ф. Бекона. В галузі соціальної філософії арістотелівське вчення про суспільство не корелювало з практикою нових буржуазних держав. В етиці арістотелівський субстанціоналізм входить в протиріччя з нормативною етикою протестантизму. Декарт, англійські емпірики та скептики виступили проти арістотелізму як застарілої форми раціоналізму. На зміну арістотелівському риторичному раціоналізму прийшла нова, науково орієнтована, форма раціональності. Г.В. Лейбніц був чи не єдиним, хто підтримував арістотелівські традиції, коли стверджував, що арістотелівська спадщина просто потребує нових інтерпретацій. Лист Лейбніца к Я. Томазіусу про фізику Арістотеля проти Декарта. Приклад такої інтерпретації – монадологія Лейбніца, що базується на арістотелівській онтології.

3. Німецький класичний ідеалізм і Арістотель. Гегель про Арістотеля.

Загальна позиція німецьких ідеалістів збігається з традиціями Нового часу. Так, І. Кант вважає своїм великим досягненням те, що йому вдалося видалити телеологію з природи, а саме телеологізм був головною ознакою саме арістотелівської фізики. Проте, сам Кант звертається неодноразово до аналітики Арістотеля, особливо у вченні про категорії.

Виважену позицію відносно Арістотеля займає Гегель в його історико-філософських лекціях. Він відзначає, що хоча наука в Арістотеля розпадається на ряд відокремлених суджень і понять, все ж арістотелівська філософія містить у собі найглибші спекулятивні поняття, а його система утворює цілісну, по суті, спекулятивну філософію.

Гегель як критик Арістотеля: діалектика проти аналітики. Обмеженість формальної логіки. Гегелівська наука логіки.

Гегель про форму філософії Арістотеля і викликане цим нерозуміння її в історії філософії.

Тема 9. Арістотелівське відродження в філософії XIX – XX сторіччя (А.Тренделенбург, Ф.Брентано, М.Гейдеггер). Арістотелівська революція в етиці XX ст. (А.Макінтайр, М.Насбаум).

1. Криза класичної систематичної філософії і ідея повернення до Арістотеля.
2. Ф. Брентано і його аналіз вчення Арістотеля про суще як прояснення позиції нової філософії. Феноменологія і Арістотель.
3. Ренесанс Арістотеля в етиці XX ст.

1. Криза класичної систематичної філософії і ідея повернення до Арістотеля.

Критика гегелівської філософії Ф. Тренделенбургом («Логічні дослідження»), ідея повернення до логіки Арістотеля. Тренделенбург вказує на тісний зв'язок логіки Арістотеля з його метафізикою и вбачає у логічних формах Арістотеля вираження онтологічних законів і відносин. Погляд Тренделенбурга розділяють Боніц, Ібервег, Целлер та інші критики гегелівської логіки. Спроба Тренделенбурга поєднати аристотелізм з досягненнями нової філософії (Шопенгауер). Тренделенбург і його розуміння категорій в душі аристотелівського телеологізму. Категорії як єдність руху та «органічного» світогляду.

2. Ф. Brentano і його аналіз вчення Арістотеля про суще як прояснення позиції нової філософії. Феноменологія і Арістотель.

Бrentано як засновник феноменологічного руху, Гуссерль, Штумпф, Мейнонг, Фрейд – учні Brentано. Звернення до Арістотеля в дисертації Brentано «Про многозначність сущого у Арістотеля» є початком нового аристотелівського ренесансу в австрійській та німецькій філософії. Brentано в процесі коментування схоластичних інтерпретацій Арістотеля приходить до поняття інтенціональності, яке стало ключовим в феноменології. Істине як суще та істине як реальне, їх співвідношення у Brentано.

Вплив Тренделенбурга на Brentано, Brentано на Гуссерля, а останнього – на Гейдеггера здійснюється саме на основі переосмислення Арістотеля і складається в традицію феноменологічного аристотелізму. Перша робота Гейдеггера – «Феноменологічна інтерпретація Арістотеля» окреслила програму Гейдеггера по переосмисленню аристотелівського вчення. Як вважає Гейдеггер, історична традиція сприйняття Арістотеля в томістському душі закрила від сучасного читача широкий спектр можливостей розуміння його в не-метафізичному душі. Актуалізація аристотелізму і повернення до його «непрочитаних текстів» (Гейдеггер про «Фізику» Арістотеля) стала основою гейдеггеріанського філософського проекту фундаментальної онтології.

Аристотеліанський поворот в етичній думці ХХ ст. пов'язаний з роботами А. Макінтайра, М. Насбаум та їх послідовників. Передумовою цього повороту стала криза нормативної етики Нового Часу в сучасному суспільстві. Усвідомлення цієї кризи привело до гасла: «Від етики права – до етики блага». Неоаристотеліанці пропонують перехід від індивідуалізму до комунітарізму. Робота А. Макінтайра «Після чесноти» як програма аристотеліанської мерітократії. Альтернативна макінтайровою моделлю неоаристотеліанської етики та політики пропонують А. Сен та М. Насбаум – модель «аристотеліанської соціал-демократії». Неоаристотеліанська концепція справедливості стає поверненням ідеї поєднання етики та політики в діяльності суспільства в сучасну соціальну думку і соціально-політичну практику.

		ся презента ції та відеомат еріали				ня						
Тема4. Трансформація вчення Арістотеля в Перипатосі та Академії. Складання арістотелівської традиції і роль коментаторських шкіл в цьому процесі.	16	4 ZOOM. Викорис товують ся презента ції та відеомат еріали	2			10 короткі усні / письмові відповіді на питання	4					4
Тема5. Транзит арістотелізму за межі античного світу. Арістотель на Сході.	12	4 ZOOM. Викорис товують ся презента ції та відеомат еріали	2			8 короткі усні / письмові відповіді на питання	4					4
Тема6. Проблема «повернення Арістотеля до Європи». Авероес та латинський авероїзм.	10	2 ZOOM. Викорис товують ся презента ції та відеомат еріали				6 обговорен ня дебати	4					4
Всього за 1 розділ	86	22	8			56	2 2	6	4			42

1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	11	12	13
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

									0			
Розділ 2. Арістотель і європейський раціоналізм.												
Тема1. Фома Аквінський і його прочитання Арістотеля.	16	4 ZOOM • Використовуються презентації та відеоматеріали	2			10 обговорення дебати	12					12
Тема2. Арістотелізм доби Відродження, доля ідей Арістотеля в філософії Нового Часу. Гегель та Арістотель.	16	4 ZOOM • Використовуються презентації та відеоматеріали	2			10 обговорення дебати	18					18
Тема3. Арістотелівське відродження в філософії XIX – XX сторіччя (А.Тренделенбург, Ф.Брентано, М.Гайдеггер). Арістотелівська революція в етиці XX ст. (А.Макінтайр,	32	6 ZOOM • Використовуються презентації та відеоматеріали	6			20 короткі усні / письмові відповіді на питання	14	4	2			8

М.Насбаум).		и									
Всього за 2 розділ	64	14	10			40	44	4	2		38
Всього за курс	150	36	18			96	96	10	6		80

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	«Перша філософія» Арістотеля, її призначення і предмет.	2 Опитування, вхідний контроль
2	Етика Арістотеля: вчення про чесноти, їх види та цінності. Арістотель про походження держави, її сутність та ціль. Етика політика.	2 пошук відповідей на питання, обговорення кейсів
3	Арістотелівський ренесанс Фоми Аквінського. Причини та сутність звернення до Арістотеля. Перехід метафізики до форми раціональної теології.	2 групова дискусія
4	Перипатетична традиція арістотелізму: основні представники та вчення. Арістотелівська спадщина в неоплатонічних школах. Коментаторська традиція і збереження арістотелізму в філософії пізньої античності.	2 групова дискусія
5	Проблема транзиту арістотелізму за межі античного світу. Фальсафа як єдина традиція.	4 діалог, групове обговорення
6	Неоарістотелівська концепція душі Ф. Brentano. Феноменологічна інтерпретація Арістотеля.	4 пошук відповідей на питання,

		обговорення кейсів
7	Неоаристотелівська етика XX ст. Концепції Макінтайра та Насбаум.	2 діалог, групове обговорення
10	Всього	18

5. Завдання для самостійної роботи.

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Проблема аутентичності та впорядкування аристотелівського корпусу».	14 пошук відповідей на питання, віртуальні лабораторні роботи інтерактивні практичні завдання
2	Аристотелівська телеологічна картина природи.	24 різномірівневі індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо), робота над спільними документами
3	Аристотель як учень і критик Платона.	2 різномірівневі індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо), робота над спільними документами
4	Аристотель як історик філософії.	8 різномірівневі індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо), робота над спільними документами
5	Природознавчі твори Аристотеля («Про частини тварин», «Метеорологіка» та ін.).	12 різномірівневі індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо), робота над спільними документами
6	Соціально-політична філософія Аристотеля, її вплив на подальшу філософію.	12 пошук відповідей на питання, віртуальні лабораторні роботи інтерактивні практичні завдання
7	Аристотель як теоретик економічної науки	4 пошук відповідей на

	<p>ономіка»).</p> <p>Роль аристотелівської спадщини в сучасній економічній думці.</p>	<p>питання, віртуальні лабораторні роботи інтерактивні практичні завдання</p>
8	<p>Спадщина Арістотеля за доби елінізму.</p>	<p>2 пошук відповідей на питання, віртуальні лабораторні роботи інтерактивні практичні завдання</p>
9	<p>Аристотелізм за межами європейської лізації (Ібн-Рушд, Аль Хорезмі та ін.).</p>	<p>4 різнорівневі індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо), робота над спільними документами</p>
10	<p>Боротьба між платонізмом та періпатетизмом в софії середньовіччя та Відродження.</p>	<p>4 різнорівневі індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо), робота над спільними документами</p>
11	<p>Критика схоластики в філософії Нового Часу.</p>	<p>4 різнорівневі індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо), робота над спільними документами</p>
12	<p>Аристотелівське бачення природи і ньютонівська фізика.</p>	<p>2 пошук відповідей на питання, віртуальні лабораторні роботи інтерактивні практичні завдання</p>
13	<p>Арістотель і новітня філософія – критика і відродження аристотелізму.</p>	<p>2 пошук відповідей на питання, віртуальні лабораторні роботи інтерактивні практичні завдання</p>
	<p>Разом</p>	<p>96</p>

6. Індивідуальні завдання

1. Життя і творчість Арістотеля.
2. Питання про підхід до прочитання арістотелівських текстів, типологізація підходів до відповіді на «Арістотелівське питання»
3. Corpus Aristotelicum: склад, порядок, історія видань, перекладів, вивчення.
4. Структура Арістотелевої «Метафізики».
5. Арістотелівське вчення про «першу філософію».
6. Вчення Арістотеля про першодвигун. Питання про теологію Арістотеля.
7. Етика Арістотеля.
8. Політична філософія Арістотеля: проблема походження і суті держави.
9. Вчення Арістотеля в школі перипатетиків: Теофраст, Аристоксен, Євдем та трансформація ними вчення Арістотеля.
10. Грецькі коментатори Арістотеля. Роль коментаторської традиції у збереженні та трансформації арістотелізму.
11. Коментатори-перипатетики. Александр Афродісійський.
12. Коментатори-неоплатоніки. Сімплікій, Прокл, Сіріан, Плутарх та ін.
13. Переміщення арістотелізму за межі античного світу. Роль перекладацьких шкіл. Філософсько-наукові школи на Сході та їх роль в трансляції арістотелівської філософії на Сход.
14. Передумови виникнення і загальний характер ісламського перипатетизма.
15. Класики фальсафа і роль арістотелевського спадщини в їхній творчості.
16. Перипатетизм Аль Фарабі.
17. Перипатетизм Ібн Сіні.
18. Полеміка між ісламськими богословами та філософами. Аль Газалі та його «Спростування філософії». Відповідь Ібн Рушда («Спростування спростування»).
19. Аверроїзм як фінал ісламського перипатетизма. Вчення Аверроеса про єдиний інтелект.
20. Латинський аверроїзм. Вчення Сігера Брабантського та Боетія Дакського. Доля творів Арістотеля в середньовічних університетах.
21. Фома Аквінський та причини його звернення до філософії Арістотеля.

22. Полеміка Фоми проти аверроїстів. Інтерпретація Фомаю аристотелівського спадщини та роль аристотелевських ідей у виникненні томістського богослов'я.
23. Перипатетики епохи Відродження. Вчення П. Помпонацци та Ч. Ваніні.
24. Доля аристотелевського спадщини в Новий Час. Критика Аристотеля з боку емпіриків (Ф. Бекон) та раціоналістів (Р. Декарт). Протиріччя між аристотелівською парадигмою та новою наукою про природу.
25. Особлива позиція Г.В. Лейбніца відносно аристотелівських ідей.
26. Кант і Аристотель.
27. Гегель про Аристотеля. Критика Гегелем аристотелівської формальної логіки.
28. Відродження аристотелизму в Новітній час: А.Тренделенбург.
29. Ф.Брентано як провідник ідей Аристотеля до філософії ХХ ст. Школа учнів Брентано і вплив ідей аристотелизму на Львівсько-Варшавську школу.
30. Феноменологічні інтерпретації Аристотеля. Е.Гуссерль і М. Гейдеггер.
31. М.Гейдеггер і його робота по переінтерпретації вчення Аристотеля.
32. Аристотель і формування аналітичної філософії: відношення до Аристотеля з боку Вітгенштейна та Г. Райла. Вплив аристотелівських ідей на їх вчення.
33. Аристотелівська революція в етичній думці ХХ ст. Програма неоаристотелизму в меритократичній версії. А. Макінтайр та його твір «Після чесноти».
34. Соціал-демократична версія неоаристотелизму: А. Сен та М. Насбаум.
35. Чиказькі неоаристотеліки. Ренесанс Аристотеля в поезії.
36. Аристотелівська традиція в неакадемічній науці («Біокосмологія»).

7. Методи навчання

Під час навчання використовуються наступні методи:

пояснювально-ілюстративний: викладач організовує сприймання та усвідомлення інформації, а студенти її сприймають, осмислюють і запам'ятовують;

репродуктивний: викладач дає завдання, а студенти вчать застосовувати знання за зразком;

проблемного виконання: викладач формулює проблему і сам її вирішує, а студенти уважно стежать за ходом його творчого пошуку;

частково-пошуковий (евристичний): викладач формулює проблему, а студенти поетапно вирішують її під його керівництвом (при цьому поєднується репродуктивна й творча діяльність).

8. Методи контролю

Методами контролю при вивченні курсу «Арістотель і світова філософія» є поточне письмове опитування після вивчення розділу. **В режимі ОНЛАЙН контроль здійснюється за допомогою інтерактивного тестування, на відеоконференціях та підготовкою презентацій і відеоконтенту, виконанням інтерактивних вправ.** Підсумковий контроль проводиться в формі письмового іспиту.

9. Схема нарахування балів

Приклад для підсумкового семестрового контролю в формі заліку без виконання залікової роботи

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Сума
Розділ 1		Розділ 2					
T1	T2	T3	T4	T5			100

T1, T2 ... – теми розділів.

Приклад для підсумкового семестрового контролю при проведенні семестрового екзамену або залікової роботи

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Екзамен (залікова робота)	Сума
Розділ 1		Розділ 2							
T1	T2	T3	T4						100

T1, T2 ... – теми розділів.

Критерії оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

10. Рекомендована література

Основна література

Основна література:

1. Арістотель. Метафізика. К.: Темпра, 2022.
2. Арістотель. Нікомахова етика. К.: Аквілон Плюс, 2004.
3. Арістотель. Політика. К.: Основи, 2005.
4. Макінтайр Е. Після чесноти: Дослідження з теорії моралі / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002.
5. Прокопенко В.В. Античні витоки політичної філософії ХХ сторіччя: Платон і Арістотель в «новій науці політики» Е. Фьогеліна. // Матеріали міжн. наук. конф. «Античність та університетська філософія. До 180-річчя з дня народження Ф.О. Зеленогорського та 160-річчя з дня народження П.Е. Лейкфельда, 27-28 листопада 2019 р., м. Харків. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. – С.50-55.
6. Прокопенко В.В. Арістотель про взаємовідносини філософії та теології. // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – К., 2014. Вип.–88 (№9). – С. 198 – 201.
7. Терлецький В. Сучасні дискусії про назву Аристотелевого твору, відомого нам як «Метафізика». // *Sententiae* 36:2 (2017).

Допоміжна література:

8. "Medieval Latin Aristotle Commentaries."// *Traditio* 23–30 (1967–1974).
9. "Metaphysics." In *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, edited by C. B. Schmitt et al., 535–638. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1988.
10. Ackrill, J.L., "Aristotle's Categories, Chapters I-V: Translation and Notes," [Moravcsik] 90-124.

11. Aristotle Transformed: The Ancient Commentators and Their Influence. London: Duckworth, 1990.
12. Brill's Companion to the Reception of Aristotle in Antiquity / edited by Andrea Falcon. Leiden; Boston: Brill, 2016.
13. Commentaria in Aristotelem graeca: Versiones latinae temporis resuscitatarum litterarum. 12 vols. Frankfurt, Germany: Minerva, and Stuttgart, Germany: Frommann-Holzboog, 1978.
14. Gottschalk, Hans B. "Aristotelian Philosophy in the Roman World from the Time of Cicero to the End of the Second Century AD. Berlin: Walter de Gruyter, 1987.
15. Lohr, Charles H. Latin Aristotle Commentaries: II. Renaissance Authors. Florence, Italy: Olschki, 1988.
16. Mikkeli, Heikki. An Aristotelian Response to Renaissance Humanism: Jacopo Zabarella on the Nature of Arts and Sciences. Helsinki: Finnish Historical Society, 1992.
17. Peters, F. E. Aristoteles arabus: The Oriental Translations and Commentaries on the Aristotelian Corpus. Leiden, Netherlands: Brill, 1968.
18. Schmitt, Charles B. Aristotle and the Renaissance. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1983.
19. Sorabji, Richard, ed. The Ancient Commentators on Aristotle: A Series of English Translations. London and Ithaca, N.Y.: Duckworth, 1987.
20. Values and Virtues. Aristotelianism in Contemporary Ethics Edited by T. Chappell. Oxford: Clarendon Press, 2006.
21. Walzer, R. (1962) Greek into Arabic, Cambridge, MA: Harvard University Press. ch. 6, 98-104.
22. Wedin, M., "Singular Statements and Essentialism in Aristotle," CJP suppl. vol. 10 (1984) 67-88.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Stanford Encyclopedia of Philosophy: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2006/contents.html> (Aristotelianism).

Aristotelianism in Islamic philosophy: <http://www.muslimphilosophy.com/ip/rep/H002>

The Aristotelian Society: <http://www.aristoteliansociety.org.uk/>

The Society for Aristotelian-Thomistic Studies: <http://www.aristotle-aquinas.org/>